

גליון מס' 39 | נמסר כ"ז חשוון תשע"ז

חברי המערכת: הרב אריאל סגרון והרב אליהו סעדון

השיעור השבועי של מו"ר הגאון הגדול רבי דוד יוסף שליט"א מתקיים בימי ראשון בבהמ"ד יחווה דעת רח' אגסי 1 י-ם בשעה 20:15

פרשת יחי

פרטי דיני תוספת שבת

נושאי השיעור: להוסיף מחול על הקודש | ערבית של מוצאי שבת | קריאת המגילה בפורים של מוצאי שבת | שיעור זמן תוספת שבת
| תחילת זמן קבלת שבת | ספק דאורייתא לחומרא | 'מנהג ירושלים' בתוספת שבת

א. מקור מצות תוספת שבת

במסכת ראש השנה (ט). ובמסכת יומא (פא:): איתא שצריך להוסיף מחול על הקודש, ונדרש ממה שכתוב בפרשת אמור לגבי תענית יום הכיפורים (ויקרא כג, לב): "וענייתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב", יכול בתשעה? תלמוד לומר "בערב", אי בערב יכול משתחשך? תלמוד לומר "בתשעה", הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום, מלמד שמוסיפין מחול על הקודש, אין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין? תלמוד לומר "מערב עד ערב", אין לי אלא יום הכיפורים, שבתות מנין? תלמוד לומר "תשבתו", ימים טובים מנין? תלמוד לומר "שבתכם", הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות מוסיפין מחול על הקודש. ע"כ.

כלומר גם יום הכיפורים שאיסורו הוא איסור אכילה ומלאכה, ושבתות, שהמלאכה בהם אסורה מדאורייתא ויש בה סקילה, וימים טובים שאיסור המלאכה בהם הוא איסור מדאורייתא אך אין בו סקילה, בכל אלו נאמר הדין להוסיף מחול על הקודש.

והנה הרמב"ם בהלכות שבת לא כתב דבר בענין תוספת מחול על הקודש בשבת, אולם בהלכות יום הכיפורים (פ"א מהלכות שביבת העשור ה"ו) כתב שיש להוסיף מחול על הקודש, אולם משמע בפשיטות מדבריו שההוספה היא רק לגבי התענית אך לא לגבי איסור מלאכה בו. ובאמת המגיד משנה שם מעורר על כך, ומסיק שכן צריך לומר בדעת הרמב"ם, שדין הוספה מחול על הקודש הוא רק ביום הכיפורים, ורק לגבי תחילת התענית בו.

מהאמור יש לנו ללמוד שאין דין של תוספת מחול על הקודש באיסור מלאכה כלל, שהרי אף ביום הכיפורים שבו נאמרה הילפותא משמע מהרמב"ם שנאמרה רק לגבי התענית ולא לגבי איסור המלאכה. וכמו כן בימים טובים אין דין של תוספת מחול על הקודש כלל. וכמו שנתבאר.

ב. ג' שיטות בביאור דברי הרמב"ם להלכה

מין בבית יוסף (סימן רסא) ובכסף משנה (פ"ה מהלכות שבת ה"ג) היא את דברי המגיד משנה, והוסיף עליו שצ"ל בדברי הרמב"ם שאין חיוב תוספת מחול על הקודש באיסור מלאכה כלל, אף מדרבנן.

לעומת זאת בשו"ת הרדב"ז ח"ה (לשונות הרמב"ם סימן אלף תפו) חולק על המגיד משנה, וסבירא ליה שדעת הרמב"ם ודאי שיש למצות תוספת מחול על הקודש אף באיסורי מלאכה ולא רק לגבי התענית, והוא הדין שסובר הרמב"ם שיש מצות תוספת שבת.

רבינו יעקב ישראל אלגאזי בספרו ארעא דרבנן (אות תרמג) כותב שיש לבאר בדברי הרמב"ם שסבירא ליה שחייב להוסיף מחול על הקודש מדרבנן.

ג. בירור דעת הראשונים

ואמנם בדעת הרמב"ם מנינו ג' שיטות, אולם יש לדעת שרוב הראשונים סוברים שודאי שיש דין להוסיף מחול על הקודש מדאורייתא, אף באיסור מלאכה בשבתות וכל שכן ביום הכיפורים. וכן דעת הרא"ש (יומא פרק ח סימן ח), הרי"ף (דף ב ע"ב מדפי הרי"ף), והר"ן (בהלכותיו ריש יומא), וכן נראה שזו דעת המגיד משנה בעצמו ועוד רבים מרבנותינו הראשונים.

אכן ישנם כמה מרבנותינו הראשונים שחולקים עליהם וסוברים כדעת הרמב"ם, אולם דעת הרי"ף והרא"ש נתבררה לא כן, ויש לנהוג כמותם לכאורה שהם שנים מתוך שלושת עמודי ההוראה.

ד. בירור דעת מן השלחן ערוך

והנה יש לברר בכך מהי דעת מן השלחן ערוך, שהנה בהלכות שבת (סימן רסא ס"ב) כתב וז"ל: 'יש אומרים שצריך להוסיף מחול על הקודש', ע"ש. וזמן התוספת מבאר מן להלן. והנה, מן נקט בלשונו 'יש אומרים', וכתב כן להדגיש שדעת הרמב"ם אינה כן. ואמת היא שאם היה מביא את ההלכה הזו רק בלשון 'יש אומרים' אך לא היה מביא את החולקים עליה, הייתי אומר שדעתו היא שאמנם יש חולקים אך למרות זאת כך דעתו להלכה.

אלם יש להעיר על דברי מן הללו [ולא ראיתי שמעירים הערה זו], שהנה בהלכות יום הכיפורים (סימן תרח ס"א) מן כותב את ההלכה להוסיף מחול על הקודש ביום הכיפורים לגבי התענית בלבד, אך לא לגבי איסור המלאכה, וכמו שמשמע דעת הרמב"ם.

פרסומי ניסא, והגמרא במסכת שבת (ג): אומרת שפרסומי ניסא עדיף על תדיר, וקודם לו. ולפי זה יש להקדים את קריאת המגילה על פני הבדלה על היין.

אכן, התוספות (ד"ה הדר) כותבים לבאר שכל מה שאומרים שפרסומי ניסא עדיף על תדיר היינו כשאי אפשר לקיים שניהם יחד, אולם אם אפשר לקיים את שניהם, והנידון הוא רק לגבי איזו מצוה מכובדת יותר, בזה אין אומרים שפרסומי ניסא קודם לתדיר. ואכמ"ל.

למעשה, כיום נוהגים בכל עדות ישראל להקדים את קריאת המגילה על פני הבדלה, ובשו"ת תרומת הדשן (סימן ס) כתב לבאר שהוא משום 'אפוקי יומא מאחרין'. ומלבד ברכת 'מאורי האש' שמברכים קודם קריאת המגילה, ואם שכחו מפסיקים ומברכים אפילו בתוך קריאת המגילה, כיון שאי אפשר לקרוא בלא אש ובכך נהנים ממנה ומשכך מברכים עליה אף קודם המגילה [וראה ביאור הדברים באורך ב'תורת המועדים' על פורים וארבע פרשיות סימן ז אות ו ובביאורים וציונים שם].

ולאחר כל זאת התבאר לכאורה, ש'אפוקי יומא מאחרין' הוא מנהג טוב בעלמא, אך ודאי שאינו עיקר הדין של תוספת שבת.

ט. כוכבים קטנים רצופים

והנה בסימן רצ"ג (ס"ב) כותב מרן השלחן ערוך שיש להיזהר שלא לעשות מלאכה עד שיראו שלושה כוכבים קטנים ולא יהיו מפוזרים אלא רצופים. והנה הגמרא במסכת שבת (לה:): הלא אומרת שלושה כוכבים **בינונים**, ואילו כאן השלחן ערוך כותב שלושה כוכבים **קטנים רצופים**. ומקור הדין בבית יוסף הוא הר"ן (יומא דף ב ע"ב מדפי הרי"ף) ושם מבאר דבריו שאמנם שלושה כוכבים הם בינונים וכדינא דגמרא, אולם יש להוסיף מחול על הקודש, ולכן יש להמתין עוד מעט בכדי שיהיה שלושה כוכבים קטנים רצופים ואז ודאי הוא לילה, והוסיף מחול על הקודש.

ומתוך שהשלחן ערוך פסק את דברי הר"ן להלכה משמע לכאורה שדעתו שיש להוסיף מחול על הקודש מדאורייתא, והאמת שכן כתב המשנה ברורה (סימן רסא ס"ק יט ובביאור הלכה ד"ה י) להוכיח שדעת מרן השלחן ערוך היא שצריך להוסיף מחול על הקודש מדאורייתא, ומביא ראיה מסימן רצ"ג הנ"ל, ולעומת זאת אינו מביא ראיה מיום הכיפורים כיון ששם מדובר על התענית, וכן אינו מביא ראיה מסעיף א' לגבי איחור תפילת ערבית כיון שהוא רק מנהג לאחר את השבת ואינו עיקר דין של תוספת שבת וכמו שנתבאר לעיל.

ולמסקנת הדברים יש לומר, שדעת מרן השלחן ערוך שמצות עשה מדאורייתא להוסיף מחול על הקודש.

י. מצות תוספת שבת בבין השמשות

ויש לברר מהי כמות הזמן הדרושה בשביל להוסיף מחול על הקודש. וכמו כן יש לברר, האם אפשר להוסיף מחול על הקודש בבין השמשות, כיון שהוא זמן של ספק שיכוון לצאת ידי שניהם, או לא.

המתבאר מהאמור שמצות תוספת שבת היא מצות עשה מדאורייתא גרידא, וכך מוכח במדרש (בראשית רבה י, ט) ובתורת כהנים (פרשת אמור). ולעומת זאת בעשיית מלאכה בשבת יש בה שלוש דינים שונים: א. מצות עשה לשבות בשבת. ב. מצות לא תעשה שלא לעשות מלאכה. ג. ויש בה גם חיוב סקילה על מי שעובר על הלאו.

ועל כל פנים לקיים דין תוספת שבת בבין השמשות אי אפשר, משום שתוספת שבת הוא חיוב עשה בלבד, ולעומת זאת 'בין השמשות' הוא ספק יום ספק לילה, והיינו ספק דאורייתא שהוא לחומרא, וממילא חיוב שבת הוא ככל דיני שבת לגמרי, ובכללם שלושת החיובים הנ"ל, ואין מה להוסיף עליהם את תוספת שבת, לכן יש לומר שתוספת שבת היא קודם בין השמשות.

אולם אם נאמר שתוספת שבת היא מצוה מדרבנן, וחכמים עשו גדר כדי

ולכאורה יש לומר שדעתו היא שהוא 'סתם ויש אומרים שהלכה כסתם'. וה'סתם' הוא בהלכות יום הכיפורים, וה'יש אומרים' היינו בהלכות שבת. ועוד יש לומר, שכשיש סתירה הלכה כמשנה אחרונה, וסימן תר"ח נכתב מסתמא לאחר סימן רס"א. ולפיכך יש לומר שהלכה כמו מה שכתב בהלכות יום הכיפורים, שאין דין תוספת מחול על הקודש אלא רק לגבי העניין.

ה. איחור תפילת ערבית במוצאי שבת

ולאחר מכן חשבתי שהנה לגבי תפילת ערבית במוצאי שבת (סימן רצ"ג ס"א) כתב מרן ז"ל: 'מאחרין תפילת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש'. ולפי זה צריך לומר שמרן סמך על מה שיכתוב בסימן רצ"ג ולפיכך לא טרח לבאר את הדין הזה בכניסת השבת. וילמד סתום מן המפורש.

אולם יש לדחות ראיה זו, משום שבבית יוסף (שם) כשמביא את ההלכה הזו לאחר את יציאת השבת במוצאי שבת, כתב שאין זה אלא מנהג, דהיינו שאין זה מעיקר הדין. ואין ללמוד מכך לחייב דין תוספת שבת מעיקר הדין. וסיבת הדבר, משום שהגמרא בברכות אומרת (כז:): "מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת". דהיינו יכול להתפלל מעיקר הדין כבר מבעוד יום, למרות שעדיין אסור הוא במלאכה.

ו. הבדלה קודם זמן רבינו תם

יש ששואלים לפי הדין שיש לנהוג דעת רבינו תם במוצאי שבתות לחומרא, האם צריך לחכות ולעשות הבדלה גם לאחר זמן רבינו תם? והתשובה שאנם צריכים להמתין, והראיה מהגמרא האמורה, שמתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת.

וכבר נתבאר בשיעורים הקודמים שמי שמת לו מת בשבת שיכול לנהוג לפי ההלכה הזו, ולהתפלל ערבית מבעוד יום וכו' [ראה שו"ת יביע אומר ח"ו חיר"ד סימן לג אות ב והלאה, וראה בגיליון מספר 32 ביאור הנושא בהרחבה].

ולמעשה אין נוהגים כן היום, משום שישנם עמים הארצות שרואים שמתפללים ערבית של מוצאי שבת ויבואו לחלל את השבת, ואינם יודעים שעדיין אסורים בעשיית מלאכה כיון שהשבת עדיין לא יצאה.

ומחמת כן נוהגים ביום הכיפורים שלא לתקוע בשופר אלא עד לאחר צאת היום ממש, למרות שדעת רבים מהפוסקים שניתן לתקוע כבר מבין השמשות, וכל זאת כדי שעמי הארצות לא יבואו לחשוב שכבר פנה היום ומותרים באכילה וכו"ב.

ז. אפוקי יומא מאחרין

וביאור העניין הוא שהגמרא במסכת פסחים (קה:): אומרת שצריך להקדים את כניסת השבת, "עיולי יומא מקדמינן", דהיינו להכניס את השבת מוקדם, וכמו כן מאחרין את זמן כניסת השבת "אפוקי יומא מאחרין", וכל כך למה?! כדי לכבד את השבת, שמראה בכך שרוצה בשבת ומקדים בבואה, וביציאתה הוא מאחר כדי להישאר עוד עם השבת. ובגמרא במסכת שבת (ק"ח:): איתא 'אמר רבי יוסי יהי חלקי ממוציאי שבת בציפורי וממכניסי שבת בטבריה'. ופירוש הדבר, שטבריה היא בעמק, ושבת בה נכנסת מוקדם, לעומת זאת ציפורי שהיא מקום גבוה הנמצא בהר, ושקיעת החמה שם מאוחרת ביותר, ומעדיף לגור שם כדי להרויח עוד מעט משבת ביציאתה.

ח. פורים שחל במוצאי שבת

טעם זה מובא גם לגבי קריאת המגילה בפורים שחל במוצאי שבת. שהנה יש לשאול מה עושים קודם? אם מבדילים על היין קודם קריאת המגילה, או שקוראים את המגילה לפני ההבדלה.

והנה הכלל הוא ש'תדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם', והבדלה על היין היא תדיר על פני קריאת המגילה. אך מאידך גיסא קריאת המגילה היא

להרחיק את האדם מן העבירה, שלא יבוא לעשות מלאכה לאחר בין השמשות, אם כן אפשר לומר שחיוב תוספת שבת הוא בבין השמשות עצמו, כיון שהוא רק גדר איסור. וכך מבאר רבינו מנוח (על הרמב"ם שם).

יא. תוספת שבת מהשקיעה

הרמב"ן סובר כסברת רבינו תם בדיני השקיעה, שכשהשמש שוקעת עדיין יום גמור הוא, וזו השקיעה הראשונה, ורק לאחר חמישים ושמונה דקות וחצי, שזו השקיעה השנייה, מתחיל בין השמשות. ואם כן אומר הרמב"ן בספר תורת האדם (ענין אבלות ישנה הוצאת מוה"ק עמוד רנא והלאה), שבשקיעה הראשונה כשעדיין יום גמור הוא יכול להוסיף מחול על הקודש. אבל לא לפני כן, כיון שלפי רבינו תם שלוש דקות לפני זמן השקיעה הראשונה הוא זמן פלג המנחה, ואין לקבל שבת לפני פלג המנחה. וזמן זה הוא עד השקיעה השנייה שהוא לאחר שלוש מיל ורבע מהשקיעה הראשונה. ומוסיף שם הרמב"ן "אם רוצה עושה כולו תוספת ואם רוצה עושה מקצתו" - דהיינו כמה דקות.

מרחן השלחן ערוך (סימן רסא ס"ב) מעתיק לכאורה את דברי הרמב"ן הללו וז"ל: "יש אומרים שצריך להוסיף מחול על הקודש, וזמן תוספת זה הוא מתחילת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות, והזמן הזה שהוא שלושה מילין ורביע, **רצה לעשותו כלו תוספת עושה רצה לעשות ממנו מקצת עושה** וכו", ע"ש. ולכאורה הוא ממש דברי הרמב"ן ומשמע שסובר כמותו.

יב. קבלת שבת קודם פלג המנחה

יש לדעת, שאמנם יש להוסיף מחול על הקודש, אך אינו יכול לבוא ולקבל שבת לפני זמן פלג המנחה, כיון שאין לדבר סוף, משום שאם לא כן יכול לבוא ולומר שמקבל עליו את השבת כבר מזריחת החמה של יום שישי והוא ודאי דבר שלא יתכן. כיון שקבלת שבת צריכה להיות שתהיה ניכרת שהיא לכבוד שבת. לכן הגבול לתחילת זמן קבלת תוספת שבת הוא מפלג המנחה והלאה. וכן פסק מרחן השלחן ערוך (סימן רסג ס"ד): "לא יקדים למהר להדליקו בעוד היום גדול וכו' ובלבד שיהיה מפלג המנחה ולמעלה", ע"ש. ומשמע שמי שהדליק נרות שבת לפני פלג המנחה לא יצא ידי חובה.

יג. ספק דאורייתא לחומרא

הר"ן במסכת ביצה (דף טז ע"ב מדפי הרי"ף) כותב שצריך להוסיף מחול על הקודש מבעוד יום, ומבאר את מה שנתבאר לעיל שבבין השמשות הוא כבר ספק דאורייתא ואין מה להוסיף בשעה זו, ובסוף דבריו כותב הר"ן וז"ל: 'שזה למי שסובר שספק דאורייתא לחומרא מהתורה', ע"ש.

ביאור הדבר, שהנה יש מחלוקת בדין 'ספק דאורייתא לחומרא', מי הוא זה שקבע כלל זה, אם הוא כלל מהתורה, או שמא הוא כלל מדרבנן בלבד.

דעת הרמב"ם (סוף פ"ט מהלכות טומאת מת) היא ש'כל הספיקות הם מדבריהם' - דהיינו מדברי חכמים. כלומר דין התורה שרק באיסור ודאי הוא אסור, וכמ"ש (דברים כג, ג) 'לא יבוא ממזר בקהל ה' ולומדת הגמרא (קידושין עג): שרק ממזר ודאי לא יבוא, אך ספק ממזר יבוא, אך חכמים קבעו שכיון שהוא ספק בדין התורה דינו לחומרא. ולפי זה משמע שספק דאורייתא שהוא לחומרא הוא חיוב דרבנן גרידא.

לעומת זאת הרשב"א והר"ן במסכת קידושין (שם) חולקים על הרמב"ם וסוברים שספק דאורייתא לחומרא כלל זה הוא מן התורה, והדין שיש להחמיר בו הוא מהתורה.

לפיכך הר"ן שאומר שאי אפשר לעשות תוספת שבת בבין השמשות אלא רק מבעוד יום, היינו משום שסובר שספק דאורייתא לחומרא הוא מדאורייתא, וממילא החיוב בעשיית מלאכה בבין השמשות הוא חיוב מהתורה. ולכן גם אין שום משמעות לתוספת שבת בבין השמשות. ולפי זה יש לומר שתוספת שבת הוא רק מבעוד יום.

מאידך, מדברי הר"ן מתבאר שלפי הרמב"ם וסייעתו סוברים שספק

דאורייתא לחומרא הוא רק מדרבנן, ממילא איסור מלאכה בבין השמשות שהוא ספק דאורייתא, הוא איסור מדרבנן גרידא, ואם יקבל על עצמו תוספת שבת הוא עושה את זמן בין השמשות לזמן האסור במלאכה מדרבנן לזמן האסור במלאכה מדאורייתא.

יד. בירור דברי הר"ן

ודברי הר"ן תמוהים מאוד, שהנה לעיל הובאו דברי הרמב"ן שאומר שתוספת שבת צריכה להיות בזמן שהוא ודאי יום, וכך מעתיקו השלחן ערוך. והרי דעת הרמב"ן ידועה שספק דאורייתא לחומרא הוא מדרבנן, כדעת הרמב"ם וסייעתו (וכן כתב הר"ן בסוף פרק קמא דקידושין), ובכל זאת הרמב"ן קובע שתוספת שבת היא דוקא מבעוד יום, והלא לפי דברי הר"ן יכול לעשות תוספת שבת אף בבין השמשות וכמו שהתבאר.

ועוד יש לתמוה, לפי מה שמצינו דעתו של מרחן בשו"ת בית יוסף (שיטה למסכת קידושין ה:) ששם מבאר סוגיא בקידושין, ומביא את שיטת הרמב"ם שספק דאורייתא לחומרא הוא מדרבנן, ומביא שהרשב"א והר"ן חלוקים עליו, ומוכיח מהרי"ף והרא"ש שסוברים כדעת הרמב"ם, ע"ש. והרי לנו ששלושת עמודי ההוראה שתמיד סומך עליהם ופוסק כמותם להלכה סוברים כן, וודאי שגם הוא היתה דעתו כן.

טו. עשה מלאכה בבין השמשות חייב אשם תלוי

והאמת שלכאורה יש להשיב על קושיות אלו, שהלא גברא אגברא קרמיית?! דהיינו אפשר והרמב"ן וכן מרחן הבית יוסף סבירא להו שבבין השמשות עדיין אין בזה כדי לעשותו תוספת שבת וצריך מבעוד יום ממש, והר"ן חולק עליהם וסובר שאפשר לעשות תוספת שבת בבין השמשות, ואין כל קושיא מזה לזה.

אולם יש לומר שאין זה נכון, משום שהר"ן עצמו במסכת יומא (דף ב ע"ב מדפי הרי"ף) סובר שהדין להחמיר ין השמשות הוא מדאורייתא לכולי עלמא. וביאור הענין, שהנה מי שעבר על איסור שיש בו מיתה בשוגג חייב להביא קרבן חטאת, אולם אם הוא עבר על ספק איסור צריך להביא קרבן אשם תלוי.

ולפי המתבאר בחז"ל (ראה רבינו יונה על הרי"ף ברכות דף ב ע"ב מדפי הרי"ף) קרבן אשם תלוי צריך לעלות פי ארבעים ושמונה מקרבן חטאת, והסיבה היא שקרבן חטאת אדם עשה חטא ובא לכפר עליו בשברון לב, לעומת זאת העובר על ספק איסור אשר בא לכפר על חטאו אין בליבו חרטה כמעט, כיון שהוא מפקפק אם מה שעשה הוא בכלל חטא או לא, והוא מצידו מאמין שלא עשה כל רע.

והנה, ההלכה היא שמי שעשה מלאכה בבין השמשות חייב להביא קרבן אשם תלוי, ולא קרבן חטאת. ולכן, גם להסוברים שספק דאורייתא לחומרא הוא מדרבנן אין לומר שבין השמשות הוא דין דרבנן, שהלא ודאי שאין מביאים קרבן על איסור דרבנן, משום כך מסיק הר"ן שבין השמשות הוא זמן שחיובו הוא מדאורייתא לכולי עלמא, למרות שהוא ספק. והטעם כיון שבין השמשות הוא ספק קבוע, דהיינו הוא ספק חזק, וכמו לגבי חלב שיש לו חתיכה של חלב וחתיכה של שומן ואכל אחת מהן והשניה נעלמה, ואינו יודע מה אכל, 'איקבע איסורא' - דהיינו היה כאן ודאי איסור ורק איננו יודעים אם עבר על האיסור או לא. וכמו כן בין השמשות שזמנו קבוע ונמצא תמיד בין היום ובין הלילה דינו חמור כאיסור דאורייתא עצמו.

והנה בתוספתא (כריתות פ"ב הלכה י) כתוב, שמי שעושה מלאכה בבין השמשות של כניסת השבת או יציאת השבת חייב להביא אשם תלוי. אך התוספות בכריתות (יז:) כתבו שבכניסת השבת בין השמשות אינו נקרא 'איקבע איסורא' כיון שמלפני כן היה יום חול, אבל בין השמשות של מוצאי שבת נקרא 'איקבע איסורא', אולם כמעט כל הראשונים חולקים על התוספות וסוברים שאין חילוק בין בין השמשות בכניסת השבת ליציאת השבת, ואחד מהם הוא הר"ן שכותב במסכת יומא (דף ב ע"ב מדפי הרי"ף) שמי שעושה מלאכה בבין השמשות **בערב שבת** חייב אשם תלוי, וממילא משמע שאיקבע איסורא אף בערב שבת.

ולפי כל האמור יש לשאול מפני מה למאן דאמר ספק דאורייתא לחומרא מדרבנן יכול לקבל שבת בבין השמשות, והלא התבאר שבבין השמשות הוא לחומרא לכולי עלמא!?

קושיא זו הקשו השער המלך (סוף פרק ט מהלכות טומאת מת) והחקרי לב (ח"א מיו"ד סימן קיח בד"ה והנראה לי) ועוד כמה מגדולי האחרונים, ואמרתי על כך תירוץ קצת סבוך ואין כאן מקומו [ראה ב'הלכה ברורה' חלק יד ב'אוצרות יוסף' קונטרס תוספת שבת עמוד סד ד"ה ונראה].

ולהלכה יש לנהוג כפסק מרן השלחן ערוך וכמו שתבאר, שיש לקבל שבת לתוספת שבת מבעוד יום לפני השקיעה.

טז. שיעור זמן תוספת שבת

יש לברר מהו הזמן שיש להקדים קודם כניסת השבת לצורך התוספת. ויש בזה לפחות שלוש דעות בראשונים.

דעת הרמב"ן ב'תורת האדם' (שם) שצריך להוסיף 'כל-דהו', דהיינו אין לכך שיעור ויוסיף כרצונו. וכן לכאורה משמע בדברי מרן השלחן ערוך (בסימן רסא ס"ב) שכתב "ובלבד שיוסיף איזה זמן" - דהיינו אין לכך שיעור. וכן בהלכות יום הכיפורים (סימן תרח ס"א) כותב בפירושו: "צריך להוסיף מחול על הקודש ושיעור זה אין לו שיעור".

הרא"ש (יומא פ"ח סימן ח) לעומת זאת כותב שתוספת זו יש לה שיעור, אך אין אנו יודעים מהו השיעור ולכן יש להוסיף 'מעט', וכן כתבו כמה מרבתינו הראשונים כהרשב"א (בשו"ת ח"ג סימן שנו) והסמ"ג (עשין לב). ואיני יודע מה ההבדל בין השיטות כיון שעל כל פנים צריך להוסיף 'מעט' ואיני יודעים כמה הוא המעט.

וכן יש לתמוה על מרן הבית יוסף (סימן תרח) על דברי הטור שכתב ששיעור התוספת הוא מעט, כותב "כן כתב הרא"ש". והרי הרא"ש לא כותב שהשיעור הוא מעט אלא הוא כותב שאין שיעור כלל ומה התכוון מרן בדבריו!?

ועל כרחנו צריך לומר שכשכתוב 'מעט' היינו דקה או שתיים, ואין משמעות להוסיף יותר מאשר מה שכתבו הרמב"ן ודעימיה. ואף אם יש חילוק ביניהם אינו משמעותי כל כך.

השיטה השלישית בזה, היא דעת רבינו אליהו מלונדרי"ש [היינו לונדון, וכך קראו לה בעבר, וכנראה שגם כיום בשפות מסוימות אומרים כן] בספרו חידושים על מסכת ברכות (פ"ד מ"ד עמוד סג) שם כותב שיש להוסיף מחול על הקודש חצי שעה, וכך כותב בתוספות רבינו פרץ (ביצה ל). בשם ר"י בעל התוספות, וכמו כן כתב השיטה מקובצת בביצה שם.

ואמנם התוספות במסכת כתובות (מז. ד"ה דמסר) כתבו ששיעור התוספת הוא 'שעה אחת', אולם יש לומר בזה שאין הכוונה שעה ממש, אלא שיעור זמן מה, וכמו שכתוב במסכת ברכות (ל): 'חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת' והכוונה שהיו משתהים זמן מה לפני התפילה. שהרי לא יעלה על הדעת שהיו ממתנים שלוש שעות ביום קודם כל תפילה ומבטלים תורה כך. וכך מבאר השדי חמד (כללים מערכת ת כלל נד) את דברי התוספות.

יז. להקדים לקבל שבת קודם השקיעה

והנה כיון שאי אפשר לצמצם ולא כל השעונים מדויקים, ויש אנשים שאין להם שעון, לכן צריך להקדים קצת מלפני השקיעה כדי שחלילה לא נעשה איסור בבין השמשות.

המשנה ברורה (סימן רסא ס"ק כג ובשער הציון שם) כותב "מי שמוסיף חצי שעה או עשרים דקות אשרי לו". ודבריו מבוססים על שיטת רבינו אליעזר ממיץ בספר היראים (סוף סימן קב וביראים השלם סוף סימן רעד) שסובר ש'בין השמשות' היינו שלוש שעות וחצי דקות לפני השקיעה הראשונה, דהיינו ברגע שקיעת החמה הוא כבר לילה, ועבר בין השמשות.

וגם אם נחמיר ונאמר ש'מיל' הוא עשרים וארבע דקות שלושת רבעי הם שמונה עשרה דקות, וכשמוסיף עשרים דקות יוצא ידי חובה אף לפי שיטת היראים. אמנם בשעות הקיץ אם משערים את הזמן לפי שעות זמניות יכול להיות שיש להוסיף לכאורה מעט יותר מעשרים דקות, אך אין צריך לחשוש יותר מידי, כיון שעל כל פנים שיטת היראים לא נפסקה להלכה וכבר ביארתי את הדברים בהרחבה בקונטרס כי בא השמש (הנד"מ ב'הלכה ברורה' חלק יד בסופו) שכמעט כל הפוסקים לא תפסו דבריו להלכה, וגם המשנה ברורה כותב לחשוש לדבריו בשער הציון בהבלעה כמעט, ונראה שהוא רק חומרא. וכן כותבים רבי חיים פאלאג'י (רוח חיים סימן רסא סק"ב) והכף החיים (סימן רנו סק"ה וסימן רסא ס"ק כג).

הבן איש חי (ש"ב פרשת וירא אות ו) כותב שדעת רבינו האר"י שיש להוסיף עשרים דקות קודם קריאת המ'גרב', דהיינו קריאות המואזין של הערבים. והם ימ"ש מתפללים חמש תפילות ביום וקוראים לתפילה בדרך זו, ותפילת הערב שלהם עושים אותה בדיוק רב שבע וחצי דקות לאחר השקיעה, והם מדייקים מאוד בזה. ולפי זה יש להוסיף שתיים עשרה וחצי דקות קודם שקיעת החמה.

אכן במקום אחר כותב הבן איש חי (ש"ב פרשת נח אות ז) 'מצוה מן המובחר להדליק נרות חצי שעה קודם השקיעה וכן נוהגים בביתנו'.

יח. 'מנהג ירושלים' בתוספת שבת

ובתוך כך, הגרי"מ טוקצ'ינסקי כתב ב'ספר ארץ ישראל' (עמוד כו) שבירושלים היה מנהג עתיק בכל הדורות לקבל שבת ארבעים דקות קודם השקיעה. ואמרו"ר מרן זצוק"ל בשו"ת יביע אומר ח"ה (חאו"ח סימן כא אות ג) טוען עליו בתוקף שהרי מעולם אצל הספרדים לא היה מנהג כזה, ויתירה מזאת גם בספרי הפוסקים לא הובא מנהג כזה כלל, ואף בספרי הפוסקים האשכנזים שגרו בירושלים יש מהם שכתבו שקבלת שבת בערב שבת היא עשרים דקות קודם השקיעה ולא יותר. וכגון מהרי"צ דושינסקי בשו"ת שלו (חאו"ח ריש סימן לג) שהיה מהעדה החרדית וחי בתקופת הגרי"מ טוקצ'ינסקי ואינו כותב כן בספרו.

הגאון רבי חיים אברהם נאה בעל מחבר הספר 'קצות השלחן' כתב על המנהג הזה (סימן עג אות יד) שהוא התחיל בעקבות מה שהיה נהוג בירושלים של אותם הימים שרבי ירושלים היו מסתובבים בשכונות העיר ומזרזים את הסוחרים לסגור את החנויות, וכיון שהיו צריכים הרבנים לחזור ולהתפלל, והסוחרים היו צריכים להתארגן לשבת, לכן היו הולכים לעשות כך באופן שעד ארבעים דקות לפני השקיעה כולם סוגרים את החנויות, ומזה נשתרש מנהג לקבל שבת בירושלים ארבעים דקות קודם השקיעה.

כיום יש שרוצים לטעון שהעיר 'פתח תקוה' גם היא נגררת אחרי מנהג ירושלים לקבל שבת ארבעים דקות קודם השקיעה, ועוד כל מיני ערים בישראל אומרים שהם נוהגים את "מנהג ירושלים", ואם היינו שואלים לפני כמה שנה על מנהג זה לא היו יודעים עליו כלל, כיון שהוא נתחדש מעצמו באותם ימים, והספרדים, וכן רבים מקהלות האשכנזים לא נהגו בו כלל ולא חששו לו, ואנחנו הולכים כפי מה שכתב כף החיים הנ"ל שהיה גר בירושלים ומזכיר את המנהג הזה, ואינו מזכיר שום מנהג אחר שם, ע"ש [והגרי"מ טוקצ'ינסקי הביא את דברי כף החיים שם ונראה שלא הבינו נכון, ואכמ"ל].

וכבר נתבאר בשיעורים הקודמים, שמהראוי הוא להתפלל תפילת מנחה קודם, ולהספיק לומר 'מזמור לדוד' ו'מזמור שיר ליום השבת' לפני שקיעת החמה כדי שתהיה קבלת שבת בפה ולהוסיף מחול על הקודש.